

Wojciech Chudziak

Z badań nad budownictwem drewnianym Niziu Polskiego ze starszych faz wczesnego średniowiecza (VI-IX wiek)

Studia Lednickie 3, 11-19

1994

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

**I. REFERATY Z SESJI
„PRÓBA REKONSTRUKCJI DREWNIANEGO
BUDOWNICTWA MIESZKALNEGO
W PRZEKROJU DZIEJOWYM”
Wrzesień 1989
20 – 22 IX**

WOJCIECH CHUDZIAK
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Instytut Archeologii i Etnologii

**Z BADAŃ NAD BUDOWNICTWEM DREWNIANYM NIŻU POLSKIEGO
ZE STARSZYCH FAZ WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA
(VI – IX WIEK)**

Identyfikacja reliktyw budynków mieszkalnych — będących elementarną jednostką każdej struktury osadniczej — stanowi złożony pod względem interpretacyjnym proces źródłoznawczy. O ile bowiem zakwalifikowanie danego stanowiska archeologicznego lub zespołu stanowisk do określonej struktury osadniczej wyższego szczebla (np. osady) względnie nie nastęcza — przy zastosowaniu odpowiednich kryteriów — poważniejszych trudności, o tyle określenie funkcji danego obiektu osadniczego jest o wiele bardziej złożone. Z taką sytuacją mamy dość często do czynienia w przypadku reliktyw budownictwa drewnianego ze starszych faz wczesnego średniowiecza, których słaby stan zachowania przeważnie uniemożliwia ich jednoznaczną interpretację zarówno w aspekcie funkcjonalnym, jak i konstrukcyjnym. Tym niemniej istniejąca baza źródłowa może już posłużyć za podstawę do wnioskowania w zakresie rozwoju podstawowych elementów budownictwa we wczesnym średniowieczu na terenie Niżu Polskiego. Generalnie dotyczyć to będzie dwóch aspektów: a) chronologicznej klasyfikacji konstrukcji drewnianych; oraz b) rekonstrukcji podstawowych form budowlanych. W mniejszym zaś stopniu odnosić się ono będzie natomiast do kwestii funkcji tych obiektów, gdyż jak się wydaje — stosowane nieraz dość arbitralnie — główne kryteria, które teoretycznie pozwalałyby na bliższe określenia w tym względzie (np. obecność paleniska, wymiary obiektów) w rzeczywistości nie mogą być uznane jako pewny wyznacznik ich funkcji użytkowej.

Na wstępie kilka słów należy również poświęcić charakterystyce aparatury pojęciowej, a szczególnie określeniu „archeologicznych” odpowiedników jej podstawowych desygnatów. W świetle dotychczasowych danych w budownictwie wczesnego średniowiecza występowały dwie podstawowe grupy techniczne obiektów tj. budynki o kon-

strukcji wieńcowej oraz słupowej, w obu przypadkach reprezentowane przez liczne warianty morfologiczne. Ze względu na usytuowanie ścian w stosunku do powierzchni gruntu wyróżnić można co najmniej dwa typy: obiekty naziemne oraz ziemne (tzn. obiekty tradycyjnie określane jako półziemianki i ziemianki). Ich „archeologicznymi” korelatami mogą być: a) zachowane *in situ* lub znajdujące się na złożu wórnym elementy konstrukcji drewnianych i — zwłaszcza w przypadku konstrukcji słupowej — ich negatywy; oraz b) jamy o charakterystycznej formie i strukturze wypełniska. Inne ślady stanowiące mniej pewne przesłanki do wnioskowania o pierwotnym charakterze obiektów nie zostały tu uwzględnione.

Do najbardziej istotnych zagadnień z zakresu budownictwa drewnianego starszych faz wczesnego średniowiecza na obszarze Niżu Polskiego zaliczyć można kwestię chronologii podstawowych technik budowlanych, a przede wszystkim ewentualne zróżnicowanie w tym względzie między konstrukcją słupową oraz wieńcową. W dotychczasowej literaturze przedmiotu dość często spotykana jest opinia o powszechnym stosowaniu na omawianym obszarze konstrukcji wieńcowej już od początków wczesnego średniowiecza. Nie wdając się zbyt w szczegółowe rozważania na ten temat, które przeprowadzone zostały w innym miejscu (Chudziak 1988a, s. 183 – 198), można zauważyć, że stwierdzenie to opiera się głównie na dwóch podstawowych przesłankach, których wątpliwy charakter postaram się niżej udokumentować: a) argumentacji *ex absentiam*, z której wynika, że w przypadku najstarszego wczesnośredniowiecznego budownictwa mieszkalnego na terenie Niżu Polskiego zachowanego — jak się tradycyjnie przyjmuje — niemalże wyłącznie w postaci owalnych nieckowatych jam, mamy do czynienia ze stosowaniem konstrukcji zrębowej; oraz b) zbyt wczesnym datowaniem niektórych źródeł o szczególnym znaczeniu dla prezentowanej problematyki. Pokutujący w literaturze przedmiotu stereotyp, że brak pozostałości elementów budowlanych w postaci negatywów słupów świadczy o zastosowaniu konstrukcji zrębowej jest dość zawodny pod względem swojej logiki. Brak zachowanych elementów tego typu może być bowiem równie dobrze wynikiem zastosowania konstrukcji innego typu, nie pozostawiającej z reguły śladów w podłożu (np. konstrukcji szalaszowej), z drugiej zaś strony obecność słupów nie wyklucza wcale zastosowania konstrukcji wieńcowej, gdyż mogą być one: a) pozostałościami elementów zadaszenia lub wejścia do budynku oraz b) elementów wzmocniających konstrukcję. Uwzględniając te uwagi można stwierdzić, że w przypadku najstarszej grupy obiektów z terenu Niżu należałoby również — co dalej zostanie szczegółowo omówione — domniemywać istnienia konstrukcji szalaszowej lub plecionkowej. Świadczyć mogą o tym także wyniki analizy reliktyw niektórych obiektów znanych z terenu Słowiańszczyzny Zachodniej (m.in. Wszemirów, woj. wrocławskie — Kaźmierczyk 1969, s. 171; Kotowo, woj. poznańskie — Lipińska 1962, s. 216 oraz Berlin-Marzahn-Fischer, Kirsch 1983, s. 150), gdzie stwierdzono negatywy żerdzi usytuowanych w niewielkim oddaleniu od krawędzi owalnych jam lub bezpośrednio na ich obrzeżu. W żadnym przypadku nie odkryto reliktyw konstrukcji wieńcowo-zrębowej zachowanej *in situ*, co jednoznacznie przekreśla wartość omawianej grupy źródeł jako materiału dowodowego w jej datowaniu (Chudziak 1988b, s. 196; por. również na ten temat Kobylński 1988a, s. 102 – 114; 1988b, 204 – 208).

Inną kategorią źródeł stanowiących podstawę do wnioskowania o wczesnej konstrukcji wieńcowej na terenie Niżu Polskiego są obiekty o zachowanej częściowo stru-

kurtrze budowlanej odkryte na osadzie otwartej w Ujściu, woj. piłskie, datowane już na 2 połowę VII — początku VIII wieku (Leciejewicz 1961, s. 20 – 22). Ten wielokrotnie cytowany w literaturze przedmiotu przykład konstrukcji wieńcowo-zrębowej pochodzącej z najstarszych faz wczesnego średniowiecza jest dość wyjątkowy, zwłaszcza kiedy weźmiemy pod uwagę fakt, że, jak dotąd, poza domostwami z Ujścia nie znany jest żaden inny dowód stosowania w tym okresie omawianej techniki budowlanej. Zasadność datowania na VIII wiek budynków wieńcowo-zrębowych z podgrodzia w Gnieźnie (stanowisko 13b), wobec materiału ceramicznego współwystępującego w ich kontekście, typowego już dla 2 połowy X wieku, została już wcześniej poddana krytyce (Chudziak 1988a, s. 185). Podobne wątpliwości wzbudza chronologia (1 połowa VIII wieku) konstrukcji zrębowej pochodzącej z 4 fazy w Białogardzie na Pomorzu Zachodnim, gdyż struktura zespołu ceramicznego pośrednio „datującego” budynku jest analogiczna do zespołu naczyń występujących w 2 poziomie osadniczym w Szczecinie (Wzgórze Zamkowe) datowanym na 2 połowę VIII oraz początku IX wieku (por. Cnotliwy 1982, s. 25; 1986, s. 148; Cnotliwy, Łosiński 1983, s. 235). Domostwa z Ujścia stanowiłyby zatem jedyny przykład zastosowania konstrukcji wieńcowej pochodzący z najstarszych faz wczesnego średniowiecza, a wyjątkowość tego znaleziska stawiłaby pod znakiem zapytania jej rozpowszechnienie w VII-VIII wieku na obszarze Niżu Polskiego. Rozwój badań nad kulturą materialną wczesnego średniowiecza przyniósł ostatnio nowe dane, które pozwalają jednak na próbę rewizji poglądów dotyczących kwestii chronologii najstarszych śladów zabudowy w Ujściu. W świetle aktualnej wiedzy na temat rozwoju ceramiki wczesnośredniowiecznej na Pomorzu oraz w strefie pomorsko-wielkopolskiej brak jest bowiem przekonywujących — jak się wydaje — argumentów do jednoznacznego datowania najstarszego zespołu naczyń z Ujścia (warstwa VIII) już na 2 połowę VII — początku VIII wieku. Głównym wskaźnikiem chronologicznym może tu być natomiast dość istotny udział ceramiki częściowo obtaczanej ornamentowanej powyżej największej wydętości brzuśca charakterystycznej dla VIII-IX wieku (Leciejewicz 1961, ryc. 12, 9 – 10, 14; ryc. 15, 5 – 6). Istotne wskazówki pośrednio dotyczące metryki konstrukcji zrębowej z Ujścia dostarczyły jednak przede wszystkim — ostatnie ustalenia na temat chronologii ostrogi żelaznej odkrytej w kontekście relikwów domostw. Zaklasyfikowana ona została do technotypu III:2, odmiany B, którą na podstawie analizy morfologicznej wydatowano dopiero na początku IX wieku (Żak, Mačkowiak-Kotkowska 1988, s. 335). Tak więc istnieją pewne przesłanki, aby chronologię konstrukcji wieńcowej z Ujścia odnieść co najmniej do początków IX wieku, co byłoby zgodne z tezą wysuniętą już w literaturze przedmiotu, że omawiana technika budowlana rozpowszechnia się na terenie Pomorza Zachodniego oraz w strefie pomorsko-wielkopolskiej dopiero w 1 połowie tego stulecia (Chudziak 1988a, s. 190). Pozostałości konstrukcji zrębowej datowanej na ten okres znane są jak dotąd ze stanowisk w Białogardzie, Santoku, Międzyrzeczu, Kołobrzegu, Stargardzie Szczecińskim oraz Szczecinie, co w sumie daje dość wysoki stopień prawdopodobieństwa ustaleń w tym zakresie. W przypadku stanowisk z Santoka, Białogardu oraz Szczecina relikty konstrukcji wieńcowo-zrębowej występowały w poziomach osadniczych bezpośrednio nad warstwami starszymi, w których zanotowano pozostałości konstrukcji plecionkowej oraz słupowej (Dymaczewska, Dymaczewski 1967, s. 191 – 200; Leciejewicz, Łosiński 1983, s. 245 – 246). Relikty domostw drewnianych stwierdzone na tych wielofazowych stanowiskach posiadają zatem znako-

mitą wartość poznawczą we wnioskowaniu o przemianach w budownictwie wczesnego średniowiecza. Zbliżoną sytuację stratygraficzną obserwujemy również na terenie Meklemburgii, gdzie na osadzie otwartej w Gross Raden konstrukcja wieńcowo-zrębowa zastąpiła budownictwo plecionkowe z I fazy zabudowy datowanej na przełom IX/X wieku (Schuldt 1985, s. 21 – 62). Na pozostałych terenach Niżu Polskiego (Wielkopolska, Kujawy, Dolny Śląsk) konstrukcja zrębowa stosowana w budownictwie naziemnym dowodnie rozpowszechnia się dopiero od 2 połowy X wieku. Pojawia się ona tam zarówno w obrębie najstarszych grodów wczesnopaństwowych, jak i na osadach wiejskich.

Zagadnienia występowania na omawianym obszarze konstrukcji zrębowej jest jednak o wiele bardziej złożone, niż mógłby na to wskazywać logiczny obraz, który otrzymujemy w wyniku skartografowania stanowisk archeologicznych ze śladami tego typu budownictwa (por. Chudziak 1988a, ryc. 1 – 4). Odkrycie w dorzeczu środkowej Wisły oraz na Dolnym Śląsku klasycznych czworokątnych półziemianek datowanych co najmniej na VII wiek, w przypadku których domniemane jest zastosowanie konstrukcji wieńcowo-zrębowej — na co pośrednio mogą wskazywać nie tylko kształty, ale przede wszystkim liczne analogie z terenów Słowiańszczyzny — nakazuje dużą ostrożność przy formułowaniu ostatecznych wniosków dotyczących momentu pojawienia się konstrukcji zrębowej na Niżu Polskim (Chudziak 1990, s. 327 – 332). Czworokątne półziemianki występowały również w strefie południowopolskiej bezpośrednio przylegającej do Niżu, przynależącej do szerokopojętego kręgu kultury praskiej (Parczewski 1988, s. 56 – 59). Nie może być zatem wykluczona znajomość budownictwa zrębowego na omawianym obszarze już w początkach wczesnego średniowiecza.

W odróżnieniu od konstrukcji wieńcowej technika słupowa stosowana w budownictwie Niżu Polskiego jest dość dobrze poświadczona dla najstarszych faz wczesnego średniowiecza. Brak szczegółowych badań nad zróżnicowaniem chronologicznym poszczególnych typów morfologicznych stwierdzonych w jej przypadku uniemożliwia jednak konkretne ustalenia w tym zakresie. Tym nie mniej można stwierdzić, że od początku wczesnego średniowiecza konstrukcja słupowa stosowana była w budownictwie naziemnym, wziemnym (tzw. półziemianki i ziemianki) oraz w specyficznej formie obiektów wziemnych o ścianach usytuowanych na zewnątrz zagłębienia, nawiązując pod względem formalnym do budownictwa z późnego okresu wpływów rzymskich (por. Chudziak 1987, s. 344 – 345).

Sumując wnioski w zakresie chronologii podstawowych konstrukcji drewnianych na Niżu Polskim w okresie starszych faz wczesnego średniowiecza stwierdzić można, że: a) na omawianym obszarze dominowała konstrukcja słupowa reprezentowana przez różne warianty morfologiczne oraz b) konstrukcja wieńcowa dowodnie pojawia się od początków IX wieku na Pomorzu Zachodnim oraz w strefie pogranicza pomorsko-wielkopolskiego, a na pozostałych terenach Niżu Polskiego dopiero w 2 połowie X wieku.

Przechodząc do kwestii rekonstrukcji podstawowych form budownictwa należy zaznaczyć, że już w najstarszych fazach wczesnego średniowiecza charakteryzowało się ono dość istotnym zróżnicowaniem morfologicznym. Ze względu na stan rozpoznania źródeł jego ogólną deskrypcję ograniczono zatem celowo tylko do tych nielicznych form obiektów, które zostały najlepiej przebadane pod względem konstrukcyjnym.

1. Nazienne budownictwo słupowe reprezentowane jest dość licznie w materiałach pochodzących ze starszych faz wczesnego średniowiecza. Analiza relikwów konstru-

cyjnych pozwala stwierdzić, że w przypadku tej kategorii budownictwa mamy do czynienia co najmniej z dwoma głównymi wariantami: a) plecionkowym, w którym zasadniczy element konstrukcyjny stanowiły żerdzie, oraz b) słupowo-szkieletowym, w którym system słupów tworzył podstawowy szkielet konstrukcyjny dla właściwej ściany plecionkowej. Wariant pierwszy najlepiej rozpoznano na stanowiskach w Szczecinie oraz Santoku. W obu przypadkach odkryte obiekty tworzyły pod względem morfologicznym dość jednorodny zespół. Kształty przyziemne budynków były zbliżone do prostokąta o nieznacznie zaokrąglonych narożnikach i powierzchni około 10 – 12 m² (Szczecin) lub 20 – 25 m² (Santok). Ściany ich zbudowane były z żerdzi o średnicy około 4 – 5 cm wbijanych co kilkadziesiąt centymetrów i oplatanych prętami wikliny. Liczne ślady polepy z odciskami plecionki świadczą, że były one obmazywane gliną. W niektórych obiektach odkryto słupy usytuowane na osi budynków, związane zapewne z konstrukcją nośną dachu. W wielu przypadkach stwierdzono klepiska gliniane oraz pozostałości urządzeń ogrzewczych usytuowanych bezpośrednio przy ścianach domostw. Analogiczne rozwiązania konstrukcyjne odkryto na osadzie w Gross Raden na terenie Meklemburgii, gdzie dzięki sprzyjającym warunkom środowiskowym relikty domostw zachowały się w bardzo dobrym stanie. Inny typ budynku reprezentują obiekty pochodzące z 2 fazy osadniczej stanowiska w Czeladzi Wielkiej na Dolnym Śląsku datowanej na VIII i połowę X wieku. Odkryto tu dwa domostwa w przybliżeniu prostokątne o powierzchni około 24 – 42 m², których podstawowy szkielet nośny ścian stanowiły słupy o średnicy około 15 cm oddalone od siebie średnio 100 cm. Negatywy żerdzi odkryte na fragmentach polepy pozwalają sądzić, że właściwa konstrukcja plecionkowa umocniona była dodatkowo słupami. Z takim rozwiązaniem konstrukcyjnym mamy do czynienia najpewniej w przypadku obiektu odkrytego na grodzisku w Łądzie na terenie Wielkopolski datowanego na starsze fazy wczesnego średniowiecza. Ślady podobnych budynków słupowych odkryto na wielu innych stanowiskach Niżu Polskiego m.in. w Czerchowie, Lisewie, Zgnitce oraz zapewne w Dobczynie oraz Poznaniu-Luboniu. W większości przypadków powierzchnia ich wynosiła co najmniej 30 m².

Inne pod względem konstrukcyjnym są najstarsze budynki IX-wieczne wykonane w technice wieńcowej pochodzące ze strefy północno-zachodniej Polski. Ich struktura budowlana najlepiej została prześledzona na stanowisku w Ujściu, Santoku oraz w Szczecinie. Wykonane były z drewna brzoźowego lub sosnowego w postaci nieokorowanych okraglaków z wrębami (zaciosami) usytuowanymi na ich końcach, służącymi do umocowania belek o prostopadłym przebiegu. W jednym przypadku belka podwalinowa miała przekrój czworoboczny (Szczecin, budynek 19/V). Domostwa te — zapewne jednoizbowe — miały kształt czworokątny, a ich powierzchnia wynosiła około 15 – 18 m². Podłogi ich stanowiło zazwyczaj klepisko drewniane. Przyciesia budynków wzmocnione były dodatkowo słupami lub podkładkami umieszczonymi zazwyczaj w narożnikach domostw. Na stanowisku w Ujściu stwierdzono, że przyciesia uszczelniane były mchem. W kilku przypadkach odkryto pozostałości urządzeń ogrzewczych usytuowanych w narożnikach budynków.

2. Charakterystyczne dla materiałów archeologicznych pochodzących z terenów Niżu Polskiego są relikty obiektów ziemnych o naziemnej konstrukcji ścian pierwotnie usytuowanych na zewnątrz zagłębienia. Do tej grupy obiektów zaliczyć można dwie kategorie źródeł: a) owalne, nieckowate jamy będące — jak się powszechnie

przyjmuje — domniemanymi pozostałościami budynków naziemnych z częścią zagłębioną, dominujących rzekomo na terenie Niziu Polskiego w VI – VII wieku; oraz b) obiekty o konstrukcji zachowanej w postaci negatywów słupów usytuowanych na zewnątrz zagłębienia (datowane z reguły na okres od VI do IX wieku). W przypadku obu kategorii źródeł problem interpretacji w aspekcie funkcjonalno-konstrukcyjnym wydaje się być węzłowy dla rozwiązania kwestii struktury budownictwa mieszkalnego na omawianym obszarze u progu wczesnego średniowiecza. Dotychczas bowiem zgodnie przyjmowany jest przez większość badaczy pogląd, że na ziemiach polskich w najstarszej fazie wczesnego średniowiecza (VI – VII wiek) występowały co najmniej dwie główne strefy kulturowe o odmiennych tradycjach w zakresie budownictwa: a) strefa południowo-polska, gdzie rozpowszechnione były kwadratowe ziemianki z piecem lub paleniskiem w narożniku oraz b) strefa Niziu Polskiego z budownictwem, którego archeologiczne odpowiedniki są aktualnie słabiej czytelne. Obiekty o naziemnej konstrukcji słupowej oraz powierzchni użytkowej znajdujące się poniżej poziomu gruntu — występujące na omawianym obszarze — tworzące dość jednorodną morfologicznie grupę, świadczą zatem o: a) rozpowszechnieniu się konstrukcji słupowej już w najstarszych fazach wczesnego średniowiecza oraz b) występowaniu specyficznej formy obiektów ziemnych o ścianach naziemnych usytuowanych w niewielkim oddaleniu od krawędzi ich zagłębienia. Oba elementy są charakterystyczne dla okresu wpływów rzymskich, a występują razem w przypadku jednego z podstawowych typów budynków w tym okresie, co może stanowić istotną przesłankę do wnioskowania o genezie wczesnośredniowiecznego budownictwa (por. uwagi na temat konstrukcji domostw z okresu wpływów rzymskich: Jadczykowa 1981, s. 231 – 238). Omawiana grupa obiektów posiada istotny walor poznawczy, bowiem na podstawie rozpoznanego w ich przypadku założenia budowlanego, możemy stwierdzić, że owalne obiekty charakterystyczne dla Niziu Polskiego w VI – VII wieku — w przypadku których nie zanotowano reliktyw konstrukcyjnych — mogły również stanowić niewielkie zagłębienia w obrębie niewiele większych budynków naziemnych. W dotychczasowych rozważaniach dotyczących ich rekonstrukcji generalnie uwzględniane są dwie hipotezy: a) były to budynki o konstrukcji zrębowej oraz b) wykonane one były w jednym z wariantów konstrukcji słupowej lub szafasowej. W pierwszym przypadku hipoteza ta wysunięta jest jedynie w oparciu o przesłanki pozazródłowe, a użyta argumentacja dotyczy przeważnie, omówionej już wyżej, kwestii możliwości zachowania się śladów konstrukcji zrębowej w podłożu. Pomijając tu szczegółowe rozważania w tym względzie można wskazać na dwa — decydujące jak się wydaje — argumenty, które pozwalają opowiedzieć się za drugim wariantem: a) stwierdzenie — w świetle dotychczasowych danych — dość młodej metryki konstrukcji zrębowej na Niziu Polskim oraz b) przykłady obiektów zbliżonych pod względem formalnym do owalnych jam nieckowatych, na zewnątrz których stwierdzono regularnie usytuowane negatywy słupów o niewielkiej średnicy, co wskazywałoby na zastosowanie w ich przypadku konstrukcji lżejszego typu (Kotowo, Wszemirów, Berlin-Marzahn).

3. Następną grupą pozostałości budownictwa mieszkalnego na terenie Niziu Polskiego stanowią — najbardziej zróżnicowane pod względem formalnym — obiekty ziemne (tzn. ziemianki i półziemianki). Przegląd literatury przedmiotu dowodzi w tym przypadku, że właściwe zaklasyfikowanie tu danego obiektu jest w dużej mierze utru-

dnione zwłaszcza ze względu na nieprecyzyjność terminologiczną oraz ułamkowość publikowanej dokumentacji. Z dużego zespołu jam określanych jako ziemianki i półziemianki wyróżnić można obiekty — będące pozostałościami budynków o powierzchni całkowicie zagłębionej poniżej poziomu reprezentowanego przez różne kategorie morfologiczne, w tym: a) nieregularne lub prostokątne jamy o powierzchni około 15–20 m² (typu Bonikowo, Bruszczewo, Nowiny) oraz b) klasyczne półziemianki czworokątne o powierzchni około 14–22 m² występujące w dorzeczu środkowej Wisły oraz na Dolnym Śląsku (typu Wyszogród, Żukowice, Szarlej). W przypadku pierwszej grupy obiektów, najwięcej danych dotyczących ich konstrukcji dostarczyła nam analiza jam odkrytych na grodzisku w Bonikowie na terenie południowo-zachodniej Wielkopolski (Hołowińska 1956). Były to obiekty zagłębione około 40–50 cm, o ścianach wykonanych w konstrukcji plecionkowej, wzmocnianej na obrzeżu jam słupami. W kilku przypadkach stwierdzono pozostałości urządzeń ogrzewczych w postaci kamiennych palenisk usytuowanych w narożnikach domostw. Dno jednego z obiektów wymszczone było dranicami, w innym zaś odkryto prostokątną piwniczkę o ścianach plecionkowych. Odminną morfologią odznaczają się czworokątne półziemianki o zagłębieniu około 0,5–1,0 m, które pod względem konstrukcyjnym zaklasyfikować można do obiektów o technice słupowej (przysłupowej?) oraz wieńcowo-zrębowej, choć brak relikwów konstrukcji nakazuje pewną ostrożność w tym przypadku (Chudziak 1990). O zastosowaniu wieńcowej konstrukcji świadczą mogą jedynie analogie pochodzące z innych obszarów Słowiańszczyzny oraz przykłady zastosowania zrębu w tego typu budynkach datowanych już na młodsze fazy wczesnego średniowiecza (znane chociażby z Ostrowa Lednickiego). W półziemiankach tego typu odkrytych w Wyszogrodzie na Mazowszu Płockim stwierdzono pozostałości urządzeń ogrzewczych w postaci palenisk oraz kamiennych piecowisk usytuowanych w jednym z narożników obiektów (Kobyliński 1988, s. 97).

Podsumowując dotychczasowe wywody, można stwierdzić, że w okresie od VI do IX wieku na terenie Niżu Polskiego mamy do czynienia z dość dużym zróżnicowaniem morfologicznym budownictwa mieszkalnego, związanego być może częściowo z różnymi tradycjami kulturowymi w tym zakresie. W świetle dotychczasowych danych wyróżnić zatem można kilka głównych nurtów rozwojowych budownictwa wczesnośredniowiecznego:

1. Budownictwo ziemne o różnych rozwiązaniach konstrukcyjno-przestrzennych, wśród których wyróżnić można prostokątne obiekty o ścianach słupowo-plecionkowych oraz półziemianki w kształcie zbliżone do kwadratu, nawiązujące pod względem formalnym do obiektów tego typu znamienych dla praskiej strefy kulturowej (VI, VII – VIII wiek);
2. Budownictwo o konstrukcji naziemnej, w części zagłębione występujące na terenie całego Niżu Polskiego od VI do IX wieku, do którego hipotetycznie zaliczyć można relikty budownictwa wczesnośredniowiecznego z okresu VI – VII wieku (jamy owalne); oraz
3. Budownictwo naziemne o konstrukcji plecionkowej (Pomorze Zachodnie, strefa pomorsko-wielkopolska — zwłaszcza VII – VIII wiek), słupowo-szkieletowej (cały obszar Niżu — od VII do IX wieku) oraz zrębowej (Pomorze Zachodnie, strefa pomorsko-wielkopolska — od IX wieku).

LITERATURA

- Chudziak W. 1987, *Z badań nad budownictwem drewnianym Wielkopolski w okresie wczesnego średniowiecza*, SpAr, 39, s. 343 – 346.
- 1988a, *Z badań nad konstrukcją zrębową na Niżu Polskim we wczesnym średniowieczu*, SIA, 31, s. 183 – 198.
- 1988b, *W kwestii budownictwa Słowian na Niżu Polskim w VI – VII wieku*, AP, 33, s. 193 – 203.
- 1990, *Z problematyki wczesnośredniowiecznego budownictwa w dorzeczu środkowej Wisły*, SpAr, 41, s. 327 – 332.
- Cnotliwy E. 1982, *Białogard. Gród wczesnopolski*, Koszalin.
- 1986, *Chronologia ceramiki i nawarstwień wczesnośredniowiecznego Białogardu*, (w:) *Problemy chronologii ceramiki wczesnośredniowiecznej na Pomorzu Zachodnim*, Warszawa, s. 146 – 169.
- Cnotliwy E., Łosiński W. 1983, *Chronologia absolutna*, (w:) *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze zamkowe*, Wrocław, s. 230 – 244.
- Dymaczewska U., Dymaczewski A. 1967, *Wczesnośredniowieczny Santok. Wyniki badań wykopaliskowych we wnętrzu grodu w latach 1958 – 1961*, SIA, 14, s. 185 – 241.
- Fischer B., Kirsch E. 1983, *Die frühslawische Siedlung Berlin-Marzahn*, Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam, 17, s. 147 – 164.
- Jadczykowska I. 1981, *Budownictwo mieszkalne ludności kultury przeworskiej na obszarze Polski*, PiM MAEŁ, seria arch. nr 28, s. 109 – 247.
- Kaźmierczyk J. 1969, *Budownictwo mieszkaniowe z drewna w VI – XIII wieku na obszarze Śląska*, AP, 14, s. 167 – 214.
- Kobyliński Z. 1988a, *Struktury osadnicze na ziemiach polskich u schyłku starożytności i w początkach wczesnego średniowiecza*, Wrocław.
- 1988b, *Konstrukcje, destrukcje i rekonstrukcje: w sprawie budownictwa starszych faz wczesnego średniowiecza na ziemiach polskich*, AP, 33, s. 204 – 208.
- Leciejewicz L. 1961, *Ujście we wczesnym średniowieczu*, Wrocław.
- Leciejewicz L., Łosiński W. 1983, *Rozwój osady i jej rozbudowa*, w: *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze zamkowe*, Wrocław, s. 245 – 252.
- Lipińska A. 1961, *Wczesnośredniowieczna półziemianka w Kotowie, pow. Nowy Tomysł*, FAP, 12, s. 216 – 219.
- Parczewski M. 1988, *Najstarsza faza kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce*, Kraków.
- Schuldt E. 1985, *Gross Raden. Ein slawischer Tempelort des 9./10. Jahrhunderts in Mecklenburg*, Berlin.
- Żak J., Maćkowiak-Kotkowska L. 1988, *Studia nad uzbrojeniem środkowoeuropejskim VI – X wieku. Zachodniobałtyjskie i słowiańskie ostrogi o zaczepach haczykowato zagiętych do wnętrza*, Poznań.

VON DEN NACHFORSCHUNGEN ÜBER DEN HOLZBAU
AUS DEN FRÜHEREN PHOSEN DES FRÜHEN MITTELALTERS
AUF DER POLNISCHEN TIEFEBENE (6. – 9. Jh)

Zusammenfassung

Man darf ganz allgemein feststellen, daß der in dem Zeitraum zwischen dem 6. und dem 9. Jahrhundert auf den Gebieten der Polnischen Tiefebene entstandene Wohnbau morphologisch sehr differenziert ist. Dies ist wahrscheinlich teilweise mit den unterschiedlichen kulturellen Traditionen auf diesem Gebiet verbunden. Im Lichte der bereits vorhandenen Daten kann man einige Hauptströmungen in der Entwicklung des frühmittelalterlichen Wohnbaus unterscheiden:

1. Bauten eingetiefte in der Erde mit verschiedenen Lösungen in Bezug auf Raum und Konstruktion; hier kann man rechteckige Objekte mit Wänden aus Pfählen und Flechtwerk sowie Halbgrubenhäuser unterscheiden, deren Form einem Quadrat ähnlich ist, und in formeller Hinsicht auf ähnliche Objekte, die für die Prager Kulturzone typisch sind, anknüpft (6?, 7-8 Jahrhundert);

2. Bauten mit oberirdischer Konstruktion, teilweise in der Erde eingetieft, kommen auf den Gebieten der ganzen Polnischen Tiefebene zwischen dem 6. und dem 9. Jahrhundert vor. Dazu zählen hypothetisch auch die Relikte des frühmittelalterlichen Bauwesens aus der Zeit vom 6. bis zum 7. Jahrhundert (ovale Gruben); und

3. ebenerdige Bauten mit Flechtwerkkonstruktionen (Pommern, Pommern-Großpolener Zone — insbesondere im 7.-8. Jh.), mit Pfahlgerüsten (die ganze Tiefebene - vom 7. bis zum 9. Jh) und Blockkonstruktion (Pommern, Pommern-Großpolener Zone — ab dem 9. Jh.).

Übersetzt von Dorota Matelska